

Akadēmiskā brīvība un institucionālā autonomija

2019. gada 10. aprīlī Eiropas Zinātņu akadēmiju federācija ALLEA, Eiropas Universitāšu Asociācija (EUA) un Zinātne Eiropai (Science Europe) publicēja kopīgu paziņojumu par nepieciešamību atbalstīt valstu formālās saistības akadēmiskās brīvības problemātikā. Šie trīs sadarbības partneri, kas pārstāv lielu daļu Eiropas pētniecības un augstākās izglītības sektora, uzsver, ka akadēmiskajai brīvībai un institucionālajai autonomijai ir liela vērtība un nozīme mūsdienu sabiedrībā.

ALLEA Prezidents Antonio Loprieno uzsvēra, ka zināšanās balstītās sabiedrības ir atkarīgas no zinātnes progresa, taču nereti tiek pārkāpti akadēmiskās dzīves pamatprincipi – akadēmiska brīvība un autonomija. Nesenie notikumi Eiropā ar pieaugošu politisku spiedienu dažās valstīs ir likuši sāpīgi apzināties vajadzību aizsargāt akadēmiskās vērtības. Tāpēc ir pienācis laiks akcentēt gan zinātnieku, gan visas sabiedrības uzmanību akadēmiskās brīvības un institucionālās autonomijas jautājumiem un cīnīties pret demokrātisko principu pārkāpumiem augstākajā izglītībā un zinātnē. Vairāk par ALLEA, EUA un Science Europe Paziņojumu var lasīt <https://www.allea.org/allea-eua-and-science-europe-publish-joint-statement-on-academic-freedom-and-institutional-autonomy/> Kopīgā paziņojuma teksts ir Pielikumā. Ar paziņojuma tekstu angļu valodā var iepazīties šeit

Akadēmiskā brīvība un institucionālā autonomija: darbībai ir jānotiek atbilstoši saistībām

ALLEA, EUA and Science Europe kopīgais paziņojums

2019. gada aprīlis

Zināšanu attīstība, zinātnes atklājumi un tehnoloģiju attīstība nodrošina modernās sabiedrības uzplaukumu. Šāds progress ir iespējams, pateicoties pētniecībai – sākot no dzīvību glābjošām zālēm līdz dziļākai izpratnei par cilvēka uzvedību un mijiedarbību. Fundamentālās un lietišķās zinātnes ietekmē sabiedrības attīstību visā pasaulē.

Tomēr pētniecība pārtikušas un ilgtspējīgas nākotnes veidošanā var sniegt savu ieguldījumu tikai tad, ja tiek ievēroti noteikti pamatprincipi. Lai tiktu radītas jaunas zināšanas, pētniekiem ir nepieciešama domas un izziņas brīvība, kā arī iespēja brīvi paust sava darba rezultātus un audzināt nākamo kritisko domātāju paaudzi. Šie principi saplūst vienā galvenajā – akadēmiskajā brīvībā, kas ir jāattiecinā uz visu kopienu, kas iesaistīta pētniecībā, apmācību un mācīšanas procesos, un to pamatā ir institucionālā autonomija, kam jāpasargā augstākās izglītības un pētniecības iestādes no politiskas un ekonomiskas iejaukšanās un jānodrošina pašpārvalde akadēmiskajā kopienā.

Eiropas valstīs – nacionālās likumdošanas, starptautisko tiesību vai ES Pamattiesību hartas veidā – kā arī citās pasaules valstīs pastāvošās tiesību normas garantē akadēmisko brīvību un institucionālo autonomiju. Lai gan šie juridiskie instrumenti atšķiras pēc darbības jomas un satura, tie ir vienoti savās saistībās aizsargāt šos principus. Tomēr, pretēji šīm saistībām, akadēmiskā brīvība un institucionālā autonomija Eiropā un pasaulē vairs nav tik pašsaprotama, tādējādi radot nopietnas sekas zinātniekiem, zinātnei un sabiedrībai.

Eiropas Zinātņu akadēmiju federācija (ALLEA), Eiropas Universitāšu asociācija (EUA) un Zinātne Eiropai (*Science Europe*), pārstāvot plašu Eiropas pētniecības un augstākās izglītības sistēmas daļu, atkārtoti uzsver, ka akadēmiskajai brīvībai un institucionālajai autonomijai ir būtiska nozīme un vērtība sabiedrībā, kā arī aicina:

- valdības un valsts iestādes aizstāvēt akadēmisko brīvību un aizsargāt augstākās izglītības un pētniecības iestāžu institucionālo autonomiju, nodrošinot tām skaidru un konsekventu tiesisko regulējumu, atturēties no iejaukšanās to iekšējās lietās un iesaistīties pastāvīgā uz savstarpēju uzticību balstītā dialogā ar nozari;
- valdības un valsts iestādes nodrošināt pētniekiem un studentiem tiesības uz akadēmisko brīvību, tai skaitā vārda, uzskatu, domas, informācijas un pulcēšanās brīvību, kā arī tiesības uz izglītību un mācīšanu;
- valdības un valsts iestādes nodrošināt autonomiju zinātnes padomēm un citām struktūrām lēmumu par finansējuma piešķiršanu veikšanā, kā arī nodrošināt finansēto nozaru dažādību; lai gan ir pieļaujama finansējuma prioritāro virzienu noteikšana, neviena no zinātņu nozarēm kopumā nedrīkst būt izslēgta politisku apsvērumu dēļ;
- universitātes, finansēšanas aģentūras (fondi), akadēmijas un citas zinātniskās organizācijas nodrošināt, lai visiem pētniekiem, pasniedzējiem, studentiem ir garantēta akadēmiskā brīvība, attīstot cieņu pret brīvas izpausmes un atklātas viedokļu apmaiņas kultūru un aizsargājot pētniecisko un mācībspēku kopienas no sankcijām vērstām pret akadēmisko brīvību.

Apakšā parakstījušās organizācijas atzīst, ka akadēmiskā brīvība un institucionālā autonomija nepastāv tikai savu interešu dēļ, to uzdevums ir drīzāk dot iespēju augstākajām izglītības un zinātnes institūcijām uzņemt atbildību. Akadēmiskās brīvības pamatā ir stingri zinātniskie un profesionālie standarti, personas tiesību ievērošana, ētiska rīcība un izpratne par pētniecības ietekmi uz cilvēkiem un vidi. Autonomajām augstākās izglītības un pētniecības institūcijām ir jābūt atbildīgām – savu kopienu priekšā, kā arī valsts iestādēm un visai sabiedrībai.

Valdībām ir galvenā loma minētā nodrošināšanā. Mēs uzskatām, ka akadēmiskā brīvība un institucionālā autonomija kopā ar mērķa apziņu un atbildību dos iespēju uzplaukt visām augstākās izglītības un pētniecības institūcijām un sabiedrībai, kurām tās kalpo.